

Činnost Centra pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí II. světové války a kauza J. Blocha

Centrum pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí II. světové války bylo původně ustaveno k 1. listopadu 2001 na základě rozhodnutí Smíšené pracovní komise, vytvořené usnesením vlády České republiky z listopadu 1998, která pracovala na objasnění historických a hospodářských otázek arizace židovského majetku hlavně uměleckého charakteru. Centrum pro dokumentaci působilo jako součást vědecké základny Akademie věd České republiky a organizačně spadalo pod Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i. V té době byl již přijat zákon č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem, ve znění pozdějších předpisů, který byl odpovědí na výzvu Washingtonské konference z roku 1998 o identifikaci a restituci majetku obětí holocaustu a na řadu dalších usnesení a rezolucí Rady Evropy a Evropského parlamentu, k jejichž dodržování se Česká republika přihlásila.

Po přijetí Terezínské deklarace byl status Centra pro dokumentaci usnesením vlády ze září 2011 změněn na obecně prospěšnou společnost, která byla Ministerstvem kultury ČR založena v listopadu 2011. Tím bylo dosaženo posílení právního postavení Centra pro dokumentaci především při plnění mezinárodních závazků České republiky. V souladu s těmito mezinárodně přijatými doporučeními se Centrum pro dokumentaci věnuje výzkumu problematiky zcizování kulturních statků obětí druhé světové války a poskytuje restituční poradenství fyzickým i právnickým osobám v České republice i v zahraničí. Toto odborné poradenství je založeno na specializovaném archivním výzkumu v domácích i zahraničních archivech, průzkumu inventárních a přírůstkových knih ve státních muzeích a galeriích a v inventářích mobiliářů státních památkových objektů. Nedílnou součástí badatelské činnosti Centra je výměna informací se zahraničními institucemi obdobného zaměření či s jednotlivými badateli v České republice i v zahraničí. Kompletní poradenství je všem žadatelům poskytováno zdarma.

Prvotní východisko činnosti Centra pro dokumentaci představuje výzkum a rešerše archivních pramenů z různých fondů domácích i zahraničních archivů a muzejních institucí, které vypovídají o konfiskovaném, zcizeném či opuštěném „nepřátelském“ židovském majetku z let 1939-1945, a také o pohybu tohoto majetku během války i v poválečné době. Tento

majetek by měl být v zásadě vrácen původním vlastníkům či jejich dědicům, kteří naplní podmínky dané zákonem č. 212/2000 Sb. Jedná se o vyhledávání a studium množství roztroušeného archivního materiálu, deponovaného často v dosud nezpracovaných fondech nejrůznějších archivů a následnou komparaci poznatků z jednotlivých zdrojů. Aktivita pracovníků Centra pro dokumentaci se tak zaměřuje hlavně na shromažďování, analýzu a syntézu informací z těchto různorodých zdrojů, což umožňuje odkrýt a rekonstruovat konfiskační mechanismy nacistické administrativy. Tato činnost ale zároveň vede také k dalšímu poznání osudů české společnosti a zejména židovského obyvatelstva v tomto období. Více a více se ukazuje to, co je v odborných kruzích známé, ale možná ne tak představitelné pro laickou společnost, a to fakt, že se nejedná o majetkové ztráty omezeného počtu několika movitých jednotlivců či rodin. Naopak, na základě dokumentace a bádání vyvstává zcela mimořádný rozsah spoliací, které postihly (především) prakticky celou židovskou komunitu. Zasáhly a zlikvidovaly každodenní, nejzákladnější roviny jejich životů, a to často i životů těch, kteří přežili. Kromě mapování mechanismů zcizování kulturních statků obětí druhé světové války, přesunů těchto statků v době války i po ní a identifikace konkrétních předmětů a jejich majitelů ve sbírkotvorných institucích se Centrum pro dokumentaci věnuje i zpracovávání životních osudů původních majitelů těchto statků, kterým se tak často po velmi dlouhé době vrací jména a jsou tak alespoň touto formou i nadále připomínáni.

Centrum pro dokumentaci se také snaží seznamovat s touto problematikou jak odbornou, tak širší veřejnost. Zejména prostřednictvím vydávaných publikací, instalacemi putovní panelové výstavy *Uloupené umění v synagogách* a dalších místech v České republice (např. synagoga v Březnici či v Polné, rabínský dům v Úštěku) i organizováním mezinárodních konferencí, kde dochází k výměně informací mezi odborníky z mnoha států a oblastí působení. Samostatnou snahou o prezentaci této problematiky je spolupráce se sbírkotvornými institucemi na vytváření výstav představujících veřejnosti jak problematiku válečných spoliací, tak i osudy konkrétních děl a jejich majitelů. Poslední takováto výstava s názvem *Navracení identity* se konala v roce 2019 v Uměleckoprůmyslovém museu v Praze, kde byla otevřena v souvislosti se sedmou mezinárodní konferencí, kterou Centrum uspořádalo k desetiletému výročí Tereziánské deklarace a která hodnotila posun ve výzkumu problematiky kulturních statků zcizených v době druhé světové války.

Od roku 2017 jsou kulturní statky identifikované pracovníky Centra zveřejňovány v databázi umístěné na webových stránkách instituce. Tyto informace jsou určeny především

potenciálním žadatelům o restituci podle zákona č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem.

V souladu se zákonem č. 212/2000 Sb., o zmírnění některých majetkových křivd způsobených holocaustem; a zákonem č. 531/2006 Sb., který zrušil tzv. restituční tečku, se díky popsané odborné činnosti Centra pro dokumentaci podařilo úspěšně nejen podpořit, ale i podílet se na dokončení celé řady případů restitučních žádostí. Výsledkem tohoto úsilí a úzké spolupráce s veřejnými institucemi i jednotlivci, je navrácení desítek uměleckých předmětů dědicům původních majitelů, jimž byla tato díla neoprávněně odejmuta v důsledku rasové perzekuce. Jako příklad úspěšné spolupráce, na které se Centrum intenzivně podílelo ať již formou rešerší, doplněním nebo ověřením informací či poradenskou činností, můžeme v posledních letech zmínit případ restituce obrazu *Přívoz* od jednoho z nejvýznamnějších krajinářů 17. století Jana Josephsz van Goyen dědicům původního majitele či výjimečné kolekce tsub, které se podařilo identifikovat pracovníkům Centra na zámku Sychrov, kam byly předány v roce 1950 Národní kulturní komisí. Neméně významným počinem, na jehož dořešení se Centrum pro dokumentaci podílelo je také zpracování rešerší a mediace v případě navrácení konvolutu prvotřídních kreseb starých mistrů. Za úspěšný výsledek jednání je také možno pokládat vstřícný krok dědiců původního majitele, kteří se rozhodli část restituované sbírky kreseb věnovat darem do sbírek veřejných institucí. Nejedná se přitom o ojedinělý případ a s podobně vstřícným jednáním se u restitučních případů setkáváme opakovaně.

Centrum pro dokumentaci je součástí mezinárodní sítě institucí, jejichž náplní je výzkum problematiky spoliace uměleckých předmětů obětí druhé světové války, odborné poradenství a případná mediace v případě zahájení restitučního řízení. Výzkum a také způsob řešení tuzemských a zahraničních restitučních kauz se výrazně neliší, už jen z toho důvodu, že samotná podstata spoliací a pronásledování v době nesvobody v sobě nese v zásadě nutnost mezinárodního výzkumu a spolupráce. Je samozřejmě nezbytné naplnit právní rámec jednotlivých zemí, primárně je však vždy důležité zohlednit zejména individuální charakter jednotlivých žádostí a příběhů s nimi spojených.

Vzhledem k citlivosti jednotlivých restitučních kauz a především údajů, s nimiž pracují, není jednoduché vypracovat v této oblasti obecnou statistiku úspěchu. InSTITUTE Deutsches Zentrum Kulturgutverluste (The German Lost Art Foundation) však ve svých zprávách uvádí, že od konce druhé světové války se již podařilo původním majitelům či jejich dědicům vrátit více než 8 920 muzejních objektů a také více než 27 330 archivních a knihovních jednotek.

Uvedená statistika však vzhledem k dochovaným archivním materiálům v mnoha případech nedokáže detailněji charakterizovat rozsah sbírkových celků a nejednou je tak početná sbírka uvedena pouze jako jedna inventární jednotka. Zároveň tato statistika zohledňuje pouze data dokumentovaná touto institucí, a navíc se jedná o stále probíhající a neuzavřený výzkum.

Více detailů a základní charakteristiku mezinárodních restitučních řízení je také možné dohledat například zde: [German Lost Art Foundation - Homepage \(kulturgutverluste.de\)](https://www.kulturgutverluste.de)

[German Lost Art Foundation - Fair and just solutions \(kulturgutverluste.de\)](https://www.kulturgutverluste.de)

[HCPO - Claims: Art Claims Process | Department of Financial Services \(ny.gov\)](https://www.ny.gov)

[Holocaust Claims Processing Office Statistics | State of New York \(ny.gov\)](https://www.ny.gov)

[Essential Website Links 2022 \(lootedart.com\)](https://lootedart.com)

Rakousko: [Restitution reports - Art Database \(kunstdatenbank.at\)](https://www.kunstdatenbank.at)

Polsko: [Homepage \(lootedart.gov.pl\)](https://lootedart.gov.pl)

Kauza Johanna Blocha

Prvotním impulsem k tomu, že Centrum začalo pátrat po obrazech a liturgických oděvech ze sbírky průmyslníka Johanna Blocha byl e-mail Rebeccy Friedman z Holocaust Claims Processing Office v New Yorku, která se na Centrum v únoru 2020 obrátila s prosbou o pomoc. Informovala Centrum, že je v kontaktu s dědičkami Johanna Blocha a pomáhá jim pátrat po jeho majetku; dotazovala se, zda by Centrum mohlo v této snaze pomoci. Rodina věděla pouze to, že Johann Bloch žádal o vývozní povolení pro svou sbírku a že v souvislosti s tím „daroval“ tři obrazy do Národní galerie v Praze.

The Holocaust Claims Processing Office (HCPO) byla založena v státě New York v roce 1997 jako instituce, která poskytuje bezplatnou pomoc obětem holocaustu a jejich dědicům, kteří se snaží získat zpět bankovní účty, pojistky a umělecká díla, která byla ztracena, ukradena nebo prodána pod nátlakem kvůli nacistické perzekuci před a během druhé světové války. Od svého založení pomohla tato organizace mnoha žadatelům z různých zemí světa, přičemž se nejedná pouze o dohledání informací ke zcizeným statkům, jejich majitelům či o lokalizaci statků samotných, ale také o asistenci a pomoc při vyřizování restitučních žádostí, získávání nutné dokumentace či nalezení řešení přijatelného pro všechny zúčastněné strany. V tomto posledním případě se HCPO opírá i o morální závazky, jak jsou uvedeny v platných mezinárodních zásadách týkajících se nacisty zkonfiskovaného umění.

Centrum ihned začalo s prohledáváním archivních dokumentů a databází, které v průběhu doby svého fungování shromáždilo a vytvořilo. Tyto materiály mohou v některých případech přinést rovnou konkrétní informace, ale většinou obsahují spíše zmínky, které vedou k materiálům dalším a je nutné je vzájemně komparovat a utřídit. V průběhu tohoto prvotního výzkumu se také zjišťuje, zda byly předměty zcizené v rozhodném období, na které se vztahuje zákon č. 212/2000 Sb. (tzn. v době od 29. 9. 1938 do 4. 5. 1945), tedy zda spadají do oblasti působnosti Centra; a zda by se na ně případně vztahovala možnost restituce. Celý tento proces, i celý tento případ, byl značně komplikován propuknutím pandemie Covidu-19, což s sebou přineslo řadu omezení, jak na straně Centra a institucí, které bylo třeba zkontaktovat, tak na americké straně. Po nějakém čase se z archivních materiálů podařilo zjistit, že Johann Bloch skutečně v roce 1939 žádal o povolení k vývozu své sbírky a že na začátku roku 1940 „daroval“ do Národní galerie čtyři obrazy, což mělo zajistit, že mu vývozní povolení bude uděleno. V další fázi tak bylo nutné zjistit, zda se ony obrazy v galerii stále nacházejí a získat k nim případně podrobnější informace či jejich fotografie.

Americká strana navíc v průběhu roku 2020 informovala, že jedna z dcer Johanna Blocha spolu s manželem deponovali před svým útekem do Anglie v roce 1939 v UPM sbírku liturgických oděvů, kterou dostali od jejího otce. Nicméně, k oné sbírce nebyly v tu chvíli žádné bližší informace. Zástupce ředitelky Centra začala procházet materiály dostupné v Centru s cílem najít alespoň nějakou zmínku o této sbírce. Pátrání po ní trvalo poměrně dlouho a to, že se sbírka liturgických oděvů jako deponát v UPM skutečně nachází, mohlo Centrum rodině potvrdit až v březnu následujícího roku. Je ale nutné říci, že za to opět mohla z velké míry opatření způsobená Covidem.

Dědičky Johanna Blocha se na konci roku 2020 vyjádřily, že by chtěly podat žádost o restituci výše zmíněných obrazů a zaslaly Centru vyplněnou Žádost o rešerši k uplatnění restitučního nároku. V této chvíli Centrum začalo rodině pomáhat s kompletací dokumentace, která je nutná k předložení restituční žádosti. Zejména se jedná o dohledání a zkompletování dokumentů, které prokazují oprávněnost nároku. Jednou z podmínek zákona č. 212/2000 Sb. je, že žadatel musí být v přímé dědické linii od původního vlastníka. Je tedy nutné shromáždit rodné a úmrtní listy všech osob v linii mezi žadatelem a původním majitelem, které tuto přímou linii prokazují. Dále pak dokumenty prokazující, že dotčené kulturní statky, které byly zcizeny v souvislosti s perzekucí během války, skutečně patřily do vlastnictví konkrétní osoby. Centrum díky své rozsáhlé archivní základně mohlo dědičkám v této první fázi pomoci s doložením většiny kopií dokumentů z českých archivů, které pro primární posouzení oprávněnosti nároku stačí. Pro úspěšnou restituci je ale následně nutné předložit instituci originál, notářsky ověřenou kopii či kopii s razítkem archivu, ve kterém se nachází originál. V průběhu roku se podařilo získat většinu dokumentů nebo alespoň znalost umístění těch, které bylo potřeba doplnit a bylo možné získat až po zmírnění limitací spojených s pandemií.

Vedle prací na kompletaci dokumentace paralelně probíhalo zjišťování informací o sbírce liturgických oděvů. Tam se v průběhu výzkumu ukázalo, že UPM šest oděvů ze sbírky zakoupilo (v roce 1969 a 1971), o čemž rodina nevěděla. Díky spolupráci s UPM získalo Centrum popis jednotlivých kusů sbírky i jejich fotografie, které předalo rodině. Paní von Huene se následně rozhodla, že o sbírku liturgických oděvů, které její babičce daroval její otec, bude žádat.

Centrum pro dokumentaci informovalo v květnu 2021 obě instituce o případu i o tom, že se na ně obrátí zástupkyně dědiček Johanna Blocha se žádostí o restituci konkrétních předmětů. V průběhu začátku roku 2022 shledaly obě instituce žádost dědiček jako

oprávněnou. Ve chvíli, kdy instituce uzná nárok jako oprávněný, většinou končí práce Centra, které následně propojí žadatele či jeho zástupce s pověřenou osobou z konkrétní instituce. Detaily navrácení (jako podpisy dohod o bezúplatném převodu, převzetí konkrétních předmětů apod.) si už tyto strany dojednávají mezi sebou. Centrum je ale samozřejmě stále k dispozici jak žadatelům, tak institucím pro případné dotazy nebo vyjasnění.